

KOHESI LEKSIKAL WONTEN SALEBETING CAKEPAN TEMBANG CAMPURSARI ANGGITANIPUN DEMY ALBUM *THE BEST DEMY*

LEXICAL COHESION IN THE TEXT OF CAMPURSARI SONG BY DEMY ALBUM IN THE ALBUM OF THE BEST DEMY

Dening: Ivan Angga Dewanta Putra, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Ancasipun panaliten inggih punika madosi jinis kohesi leksikal inggih menika wonten salebeting cakepan tembang CADATB. Jinisipun panaliten ingkang dipuntindakaken inggih menika panaliten deskriptif. Data inggih menika satuan lingual awujud tembung, frase saha klausa ingkang kalebet jinis kohesi leksikal wonten salebeting cakepan tembang CADATB. Cara ngempalaken data inggih menika kanthi cara kartu data. *Data* dipunanalisis kanthi cara *deskriptif*, inggih punika ngandharaken *data* kanthi cetha. Anggenipun ngesahaken *data* inggih punika ngginakaken cara *validitas* saha *reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakaken inggih punika *validitassemantic*. Asiling panaliten dipunpanggihaken ing cakepan menika 6 jinis antawisipun (1) repetisi (pengulangan) ingkang kaperang dados kalih inggih menika repetisi wetah saha repetisi saperangan, (2) sinonimi (padan kata), (3) kolokasi (sanding kata), (4) hiponimi (hubungan atas bawah), (5) antonimi (lawan kata), saha (6) ekuivalensi (kesepadanan). Salajengipun Fungsi kohesi leksikal ingkang wonten ing cakepan TCADAB antawisipun repetisi wetah kangge nedahaken bab ingkang wigatos ing paragraf saha kangge nyethakaken satunggaling bab ing paragraf, repetisi saperangan kangge efisiensi tembung, sinonimi kangge *variasi ing teks*, kolokasi kangge nuntasaken topik, hiponimi kangge ngraketaken gegayutan panguwaosing tembung saha peranganipun, antonimi kangge nyethakaken gegayutan makna kosok wangsulipun, saha ekuivalensi kangge nedahaken sesambetan kesepadanan. Panganggenipun kohesi leksikal wonten salebeting cakepan tembang CADATB menika ugi variatif saenga ndadosaken tembang menika endah saha cetha.

Pamijining Tembung : Morfosemantis, dhemit, Kidungan Kawedhar

Abstract

The aim of this research is to find the type of lexical cohesion in CADATB song lyrics. This type of research is descriptive research, data in this study of lingual unit that words, phrase and clauses that include the type of lexical cohesion in CADATB song lyrics. How to collect data that is by listening and taking notes. Data analys a descriptive way, how to record the data clearly. how to certify the validity of the data that is by reliability. Validity used is the validity of semantics. the results obtained there are 6 types including (1) the reps (repetitions) were divided into two reps intact and reps part, (2) synonymy (equivalent word), (3) the collocation (collocation), (4) hiponimi (relations on below), (5) antonym (opposite), and (6) equivalence (equivalence). The next function of lexical cohesion in the lyrics TCADAB among reps intact to explain important chapter in the passage and to explain one of the important things in paragraphs, repetition in part to the words efficiency, synonymy for variations in the text, collocation to complete a topic, hiponimi to tighten relations with part of the word, antonym to explain the meaning of the opposite relationship, and equivalence to show equivalence relations. The use of lexical cohesion in CADATB song lyrics are also varied so as to make the song is beautiful and clear.

Keywords: Lexical Cohesion, Lyric.

PURWAKA

Masyarakat Jawi menawi ngaturaken raosipun manah asring kaserat kanthi karya sastra, karya sastra menika saged awujud geguritan, sekar, kidung, tembang lan sanesipun. Ananging wonten jaman modern menika para sastrawan Jawi kathah kathahipun ngginakaken sekar utawi tembang kanthi sarana menika. Tembang wonten sastra Jawi menika kathah jinis - jinisipun, kadosta tembang macapat, dolanan, lan wonten ugi ingkang kasebut campursari.

Salah sawijing penyanyi ingkang gadhah aliran campursari inggih menika Demy, Demy menika penyanyi asli kelairan Banyuwangi, 21 Desember 1981. Sinausa basa ingkang dipunginakaken wonten cakepanipun ngginakaken basa osing. Basa osing menika basa ingkang dipunginakaken wonten tlatah Banyuwangi, Jawa Timur. Adhedasar teori linguistik, basa menika kalebet ing cabang Formosa wonten rumpun basa Austronesia. Tembang karya karyanipun Demy menika badhe dipunteliti amargi dereng wonten panaliten ingkang ngginakaken data menika. Salajengipun ugi wonten panaliten panaliten ingkang ngginakaken teori *kohesi* saha *koherensi*, ananging ingkang dipun teliti wujud wacana ingkang jinisipun novel, cerkak, lsp.

Cakepan tembang menika salah sawijining wujud wacana. Wonten panaliten menika, panaliti badhe ngrembag *kohesi leksikal* wonten salebeting cakepan tembang anggitanipun Demy. Wacana miturut M. Moeliono (1988:34) Wacana ingkang leres saha wutuh gadhahi tandha bilih ukara ukaranipun asipat kohesif. Menkaten ugi wonten

salebeting cakepan tembang menika. Tata rantamaning tembung dumugi dumadinipun ukara kedah kohesif. Saengga pamidhanget saged gampang anggenipun mangertos tegesipun tembung, raos pangraos salebeting tembung. Miturut Halliday saha Hasan (1976:4) ngandharaken bilih unsur unsur kohesi menika kaperang dados 2 yaiku *kohesi gramatikal* saha *kohesi leksikal*. Pangertosan menika jumbuh kaliyan menapa ingkang badhe dipunteliti. Panaliti badhe neliti pananda pananda *kohesi leksikal* wonten salebeting cakepan menika.

Panaliten wonten wacana cakepan tembang campursari anggitanipun Demy menika dipunwatesi Jinis *Kohesi Leksikal* wonten salebeting CTCADAB; Jinis *Kohesi Leksikal* wonten salebeting CTCADAB. Jumbuh kaliyan dhasaring panaliten ing nginggil menika, panaliti saged mangertos wosing panaliten menika menapa kemawon jinising *Kohesi Leksikal* wonten salebeting cakepan tembang campursari koplo anggitanipun Demy; Kados pundi *Fungsi Kohesi Leksikal* wonten salebeting cakepan tembang campursari koplo anggitanipun Demy.

Panaliten menika saged migunani kangge lampahing perkembangan teori linguistik, mliginipun wacana basa jawi. Sanesipun panaliten menika saged migunani tumrape para panaliti kangge sarana referensi bab teori kohesi lan tata cara panalitenipun, saengga saged mangertos kekiranganipun teori menika. Saged ugi kangge panganggit lagu mangertosi bilih tata cara ngracik saben tembung menika kedah kohesif. Panaliten bab

kohesi menika ugi saged migunani tumrapipun piwulangan bab nyerat mliginipun novel, cerkak, geguritan lsp.

GEGARAN TEORI

Miturut Chaer (1994:297) wacana menika satuan basa paling jangkep, saengga wonten *hirearki gramatikal* saged dipunwastani satuan *gramatikal* paling inggil. Sapamanggih kaliyan Mulyana (2005:1) bilih wacana menika awujud unsur basa ingkang relatif paling kompleks saha jangkep. Ugi dipunandharaken bilih kawutuhanipun wacana kedah ngandhut bab – bab ingkang padu lan jumbuh. Tegesipun bab – bab kadosta *kohesi, koherensi, topik wacana, aspek leksikal, aspek gramatikal, aspek fonologis, saha aspek semantik* (Mulyana, 2005: 25- 26).

Wacana menika satuan basa paling jangkep ingkang dipunandharaken kanthi lisan kadosta pidato, ceramah, khotbah, saha dialog ingkang tinulis kados cerpen, novel, buku, layang, saha dokumen tertulis ingkang saged dipuntingali saking struktur lairipun (saking wujudipun) asipat kohesif utawi jumbuh, saha struktur batosipun, (saking makna) asipat koheren, Jumbuh (Sumarlam, 2003:30)

Amargi dipunwastani satuan basa ingkang jangkep Chaer (1994:267) ngandharaken bilih wonten salebeting wacana menika gadhahi konsep, gagasan, pikiran, utawi pamikiran ingkang wutuh., ingkang saged dipunmangertosi dening pamaos,(wonten salebeting wacana tulis) utawi pamidhanget (wonten salebeting wacana lisan). Kridalaksana (1983:179) wacana dipunwujudaken

kanthi karangan ingkang wetah, paragraf, ukara utawi tembung ingkang ngemu wosing pakarti minangka perangan saking hierarki kebahasaan ingkang paling inggil, wacana saged dipunperang adhedhasar sarananipun, inggih menika wacana seratan saha wacana lisan. Wacana seratan arupi teks-teks seratan, wondene wacana lisan inggih menika perangan basa ingkang paling jangkep lan paling ageng ing nginggilipun ukara utawi klausa kanthi kohesi saha koherensi inggil ingkang sesambetan ingkang wonten wiwitan lan pungkasanipun kanthi nyata dipunandharaken kanthi lisan (Tarigan, 1987:122).

Caranipun nyusun wacana ingkang sae, ingkang kohesif saha koheren inggih menika ngginakaken piranti wacana antawisipun aspek gramatikal utawi aspek semantik (Suladi, 2000:2). Pamanggih menika selaras kaliyan pamanggihipun Tarigan (1987:70) bilih wacana ingkang *ideal* inggih menika wacana ingkang ngandhut proposisi ingkang gegayutan kangge ngasilaken raos ingkang gembheng utawi raos kohesi.

Miturut dhasaring klasifikasi, klasifikasi wacana saged dipunperang dados kathah jinis. Kadosta miturut basanipun, sarana kangge nyaosaken, jinis panganggenipun, wujudipun, saha cara lan ancasipun sarana menika (Sumarlam, 2003:30). Kanthi ngawigatosaken jinis jinis wacana ing nginggil menika saged dipundudut bilih (1) adhedhasar basa ingkang dipunginakaken wacana CTCADAB menika kalebet wonten wacana basa jawa (lokal), (2) adhedhasar sarananipun ingkang dipunginakaken wacana CTCADAB kalebet wonten

salebeting wacanageguritan tulis saha lisan amargi awujud cakepan geguritan ingkang dipuntembangaken kanthi lisan, (3) adhedasar jinis panganggenipun wacana CTCADAB menika kalebet wonten wacana monolog, (4) adhedasar cara saha ancas pambabaripun wacana CTCADAB ugi kalebet wacana deskripsi ingkang ancasipun nggambaraken bab kados menapa kawontenanipun, saged adhedasar *pengalamansaha* pangertosan panganggitipun piyambak.

Mulyana (2005:25) ngandharaken bilih wacana ingkang wetah inggih menika wacana ingkang jangkep, tegesipun inggih menika ingkang ngandhut aspek-aspek ingkang gembleng saha nyawiji. Aspek wetahipun wacana menika antawisipun kohesi, koherensi, topik wacana, aspek leksikal, aspek gramatikal, aspek fonologis, sarta aspek semantis. Gemblengipun wacana kejawi kajurung dening aspek gramatikal utawi kohesi gramatikal ugi kajurung saking aspek leksikal utawi kohesi leksikal. Mulyana (2005:29) ngandharaken bilih kohesi leksikal inggih menika gegayutan leksikal antawisipun perangan-perangan wacana kangge mujudaken struktur ingkang serasi kanthi kohesif.

Miturut pamanggihipun Sumarlam (2003:35), jinis kohesi leksikal kaperang dados enem, inggih menika (1) *repetisi* (pengulangan), (2) *sinonimi* (padan kata), (3) *kolokasi* (sanding kata), (4) *hiponimi* (hubungan atas bawah), (5) *antonimi* (lawan kata), lan (6) *ekuivalensi* (kesepadanan). Fungsi kohesi leksikal ingkang wonten ing cakepan TCADAB antawisipun repetisi wetah kangge nedahaken bab ingkang wigatos ing paragraf saha

kangge nyethakaken satunggaling bab ing paragraf, repetisi saperangan kangge efisiensi tembung, sinonimi kangge variasi ing teks, kolokasi kangge nuntasaken topik, hiponimi kangge ngraketaken gegayutan panguwaosing tembung saha peranganipun, antonimi kangge nyethakaken gegayutan makna kosok wangsulipun, saha ekuivalensi kangge nedahaken sesambetan kesepadanan.

Panaliten ingkang jumbuh kaliyan panaliten menika sampun dipuntindakaken dening Priyo Anggoro Program Studi Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia kanthi irah-irahan Analisis Kohesi antarkalimat Kolom Tajuk Rencana Harian Suara Merdeka (2008). Panaliten ingkang jumbuh salajengipun inggih menika panaliten ingkang sampun dipuntindakaken dening Kukira Januari kanthi irah-irahan Kohesi dan Koherensi Wacana dalam novel Mendhung Kesaput Angin Karya AG. Suharti (2010).

Cakepan Tembang minangka salah satunggaling wujud wacana ingkang ngginakaken kohesi mliginipun kohesi leksikal menika ndadosaken wacana langkung gampang dipunpahami dening pamaos. Reroncening tembung ing wacana cakepan langkung gampang dipunmangertosi kanthi cetha awit kasusun saking ukara-ukara ingkang gegayutan setunggal lan sanesipun (kohesif).

JINIS PANALITEN

Jinis panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika panaliten deskriptif. Sudaryanto (1988:62) ngandharaken bilih panaliten deskriptif

diputindhakaken kangge nggambaraken saha mahyakaken asiling panaliten kanthi menapa wontenipun utawi kanthi objektif.

Data ing panaliten menika awujud satuan lingual (tembung, frase, utawi klausa) ingkang kalebet jinis kohesi leksikal saha fungsi kohesi leksikal. Jinis kohesi leksikal kaperang dados enem antawisipun repetisi (pengulangan), sinonimi (padan kata), kolokasi (sanding kata), hiponimi (hubungan atas bawah), antonimi (lawan kata), lan ekuivalensi (kesepadanan). Sumber data ing panaliten menika ngginakaken cakupan tembang campursari koplo anggitanipun Demy album *The Best Demy*.

Cara ngempalaken data wonten ing panaliten menika ngginakaken inggih menika teknik maos saha nyerat inggih menika panaliti ngamati langsung sumber data panaliten kanthi cara: (1) mirengaken ukara ukara wonten ing sumber data ingkang sampun dipuntemtokaken, inggih menika wonten ing salebetipun mp3 CTCADAB; (2) nyukani tandha wonten ing satuan lingual (tembung, frase, utawi klausa) ingkang kalebet jinis lan pananda kohesi; (3) nyerat ukara-ukara ingkang sampun dipunsukani tandha kasebat wonten ing kartu data kanthi jangkep trep kaliyan data ingkang dipunbetahaken.

Piranti panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika tabel analisis data kabiyantu handphone minangka kangge mirengaken MP3, bolpoint, kertas HVS, stabilo (kangge transkrip data saha maringi tanda saben jinis saha fungsi kohesi) saha kartu data. Tabel analisis data menika

dipunginakaken kangge nganalisis data ingkang gegayutan kaliyan wosing panaliten. Supados saged detail anggenipun nganalisis datanipun. Wondene kartu data dipunginakaken kangge nyerat data panaliten ingkang dipunpanggihaken.

Lampahipun nganalisis data inggih menika (1) Data ingkang sampun dipunkempalaken lajeng diklasifikasi adhedhasar jinis kohesi leksikal ingkang sampun dipuntemtokaken ing panaliten menika; (2) Data ingkang sampun dipunkempalaken miturut jinis kohesipun, dipun klasifikasi adhedhasar fungsi kohesi leksikal ingkang sampun dipuntemtokaken wonten panaliten menika. (3) Data ingkang dipunanggep selaras kaliyan kriteria kasebut. Salajengipun dipunanalisis jinis lan Pananda Kohesi Leksikalipun.

Caranipun ngesahaken data ing panaliten menika kanthi validitas saha reliabilitas. Uji validitas ingkang dipunginakaken inggih menika uji validitas pananda miturut syarat syarat adhedhasar teori fungsi kohesi leksikal. Validitas menika nedahaken cara panaliti nafsiraken data kanthi nggatosaken tegesipun. Data ingkang awujud satuan lingual (tembung, frase, klausa) dipunmagnai miturut konteksipun supados gampang anggenipun mangertosi.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

1. Repetisi Wetah kanthi Fungsi kangge Nedahaken Perkawis ingkang Wigatos

Repetisi wetah kanthi fungsi kangge nedahaken bab ingkang wigatos ingkang dipunpanggihaken wonten ing cakepan TCADAB, tuladhanipun kadosta ngambali tembung **kangen**, tembung **riko**, saha tembung **isun** ingkang saged dipuntingali ing data (1) ngandhap menika.

(1) *Titip kangen iki yo nyang riko. Tulung rumaten hang temenan, Ati iki, wis sing kuwat nyonggo kangen* (DL:9.TWs.36)

Data (1) ing nginggil menika, unsur ingkang dipunambali inggih menika tembung ‘kangen’ ingkang dipunandharaken ing salebeting paragraf. Unsur ‘kangen’ menika dipunambali ing ukara (1a) lan ukara (1b). Data menika kapundhut saking tembang ingkang irah irahanipun Titip Welas (TW) saha kaserat wonten gatra utawi paragraf sekawan. Tembung ‘kangen’ menika dipunambali malih wonten ukara (1c), ing ukara menika ngandharaken bilih raosipun manah sampun boten kiat nyonggo kangen ingkang dipunsonggo. Kawontenan tembung ‘kangen’ ing ukara (1a) ingkang dipunambali wonten ukara (1c) kanthi wetah menika nedahaken bilih ing data (1) menika wonten *kohesi leksikal* ingkang kalebet ing *repetisi* wetah. *Repetisi* ing salebeting data (1) menika awujud ngambali tembung ‘kangen’. Tembung ‘kangen’ menika gadhah *fungsi* nedahaken perkawis ingkang dipunandharaken lan minangka *topik* ingkang dados katranganipun pramila wigatos ing *paragraf* kasebat. Kanthi ngambali tembung ‘kangen’ menika, pamidhanget tembang menika langkung gampil anggenipun ngemut-emut saha mangertosi ingkang

wigatos dipunandharaken saking ukara setunggal lan ukara salajengipun ing tembang menika.

1) **Repetisi Wetah kanthi Fungsi Nyethakaken Satunggaling Perkawis**

Repetisi wetah kanthi *fungsi* kangge nyethakaken satunggaling perkawis ingkang wonten ing cakepan TCADAB kadosta ngambali isun ingkang saged dipuntingali ing data (4) ngandhap menika.

(4) *Sun mung biso ngucap sepuro, Nong raino bengi rupo bingung hang ngemuli arep terus terang isun sing mentolo, masio ring batin isun kesikso.* (DL:4.TWg.13)

Wontenipun tembung ‘isun’ ing ukara (4c) ingkang dipunambali kanthi wetah ing ukara (4d) menika minangka pananda bilih data (4) menika kalebet wonten *kohesi leksikal* ingkang jinisipun *repetisi* wetah. fungsi *repetisi* ing paragraf (4) menika kanthi ngambali tembung ‘isun’ kasebat kangge nyethakaken satunggaling bab ing paragraf kasebat, inggih menika kangge nyethakaken raos manahipun tiyang ingkang nandang wirang awit kaluputanipun tiyang menika. Kanthi ngambali tembung ‘isun’ menika nyethakaken tiyang menika awit menapa ingkang dipunraosaken. Kejawi menika wontenipun *repetisi* tembung ‘isun’ ing paragraf kasebat nedahaken bilih ukara setunggal lan sanesipun menika wonten gandheng cenengipun saha jumbuh. Awit saking menika, *repetisi* wetah menika kangge njurung kekohesifan paragrafipun.

2) *Repetisi Saperangan kanthi Fungsi Efisiensi*

Tembung

Repetisi saperangan ingkang dipunpanggihaken wonten salebeting cakepan TCADAB kadosta ngambali klausa riko kembang hang sun pujo,. Ing ngandhap menika data (7).

(7) *riko kembang hang sun pujo, nono liyo wong sak liyane riko, padahal ning ati, riko kembang hang sun nduweni, nono liyo wong hang sun welasi. (DL:19.NL.73)*

Wontenipun ngambali ukara 'riko kembang han sun' ing ukara (7d) menika prelu lan ngambali ukara 'riko kembang hang sun' saking frasesaderengipun 'riko kembang hang sun pujo' menika kalebet *repetisi* saperangan. Wontenipun *repetisi* saperangan ing paragraf (7) kanthi ngambali ukara 'riko kembang hang sun' saking ukara 'riko kembang hang sun pujo' menika nedahaken bilih *repetisi* menika nggadhahi fungsi kangge efisiensi tembung. Wontenipun *repetisi* saperangan ing paragraf kasebat nedahaken bilih ukara (7a) saha (7d) wonten gandheng cenengipun. Awit saking menika, *repetisi* saperangan menika kangge njurung kekohesifan paragrafipun.

3) *Sinonimi kangge Variasi ing Teks*

Kohesi leksikal sinonimi kanthi fungsi kangge variasi ing teks ingkang dipunpanggihaken ing CTCADAB menika kadosta tembung **welas** ingkang bersinonimi kaliyan **seneng**. Ing ngandhap menika data (10).

(10) *opo iki hang aran welas, opo iki hang aran seneng, tibane mung nggawe, pikir sing karuan. (DL:19.NL.77)*

Wontenipun sinonimi tembung 'seneng' ing ukara (10b) menika prelu lan ngginakaken tembung sanes ingkang tegesipun sami utawi meh sami inggih menika tembung 'seneng' kaliyan tembung saderengipun 'welas' menika kalebet sinonimi. Fungsi wontenipun sinonimi ing paragraf (10) kanthi wontenipun tembung saderengipun 'seneng' ing ukara (10b) ingkang bersinonimi kaliyan tembung 'welas' ing ukara (10a) inggih menika kangge variasi ing teks. menika wontenipun sinonimi ing paragraf menika nedahaken bilih ukara (10a) saha (10b) wonten jumbuhipun. Awit saking menika, wontenipun sinonimi menika kangge njurung kekohesifan paragrafipun.

5. *Kolokasi kanthi Fungsi Kangge Nuntasaken Topik*

Kolokasi ingkang dipunpanggihaken ing cakepan TCADAB fungsipun inggih menika kangge nuntasaken topik. Andharan bab kohesi leksikal kolokasi kanthi fungsi kangge nuntasaken topik ingkang dipunpanggihaken ing cakepan TCADAB menika kadosta frase ingkang sesandhingan inggih menika frase sun arungi, sun belani, sun lakoni saged dipuntingali ing data (13) ing ngandhap menika.

(13) *Sing ono hang biso ngalangi niat iki, masio tah samudro sunarungi, sing ono hang biso mbatesi welas iki, masio ilang nyowo sunbelani, paran baen sunlakoni kanggo riko. (DL:3.KR.10)*

Data (13) menika kapundhut saking tembang kanthi irah-irahan Kanggo Riko (KR). Wontenipun kolokasi frase 'sun arungi', 'sun belani', saha 'sun

lakoni' ing ukara (13b), (13d) saha (13e) menika prelu lan ngginakaken satuan lingual ingkang setunggal jaringan menika kalebet kolokasi. Fungsi wontenipun kolokasi ing paragraf (13) kanthi ngginakaken frase- frase 'sun arungi', 'sun belani', saha 'sun lakoni' menika kangge nuntasaken topik. Kanthi ngginakaken frase-frase ingkang kalebet ing satunggaling jaringan kasebat saged langkung nyethakaken menapa topik ingkang dipuncariyosaken inggih menika tiyang ingkang sedyo lila tumindak kangge tiyang ingkang dipuntresnani. Kejawi menika, wontenipun kolokasi ing paragraf kasebat nedahaken bilih ukara setunggal lan sanesipun menika wonten gandheng cenengipun. Awit saking menika, wontenipun kolokasi menika kangge njurung kekohesifan paragrafipun.

6. *Hiponimi* kanthi Fungsi kangge Ngraketaken Gegayutan Panguwaosing Tembung saha Peranganipun

Kohesi leksikal hiponimi kanthi fungsi kangge ngraketaken gegayutan panguwaosing tembung saha peranganipun ingkang dipunpangguhaken wonten ing cakupan TCADAB menika kadosta tetembungan tegalan → kedokan saged dipuntingali ing data (16) ngandhap menika.

(16) *Mulo paling enak luru bendo ring tegalan. Sing panas koyo luru gundono ring kedokan.* (DL:6.U2.22)

wontenipun perangan tembung 'bendo' kaliyan 'kedokan' ing ukara (16a) saha (16b) saking

panguwaosing tembung 'tegalan' ing ukra (16a) menika prelu lan ngginakaken satuan lingual ingkang kalebet perangan tembung saha panguwaosipun menika kalebet hiponimi Fungsi wontenipun hiponimi ing paragraf (16) inggih menika kangge ngraketaken gegayutan panguwaosing tembung saha peranganipun ing wacana kanthi semantis. Pamidhanget saged langkung cetha menawi unsur ingkang asipat umum menika dipunsukani pirembaran kanthi bab-bab kusus, antawisipun kanthi wontenipun tembung 'tegalan' ing ukara (16a) minangka panguwaosipun saha wontenipun tembung 'bendo' saha 'kedokan' ing ukara (16a) saha (16b) minangka peranganipun. Hiponimi ing paragraf kasebat nedahaken bilih ukara (16a) saha (16b) wonten gandheng cenengipun. Awit saking menika, wontenipun kolokasi menika kangge njurung kekohesifan paragrafipun.

7. *Antonimi* kanthi Fungsi Nyethakaken Gegayutan Makna Kosok Wangsulipun

Kohesi leksikal antonimi kanthi fungsi nyethakaken gegayutan makna kosok wangsulipun ingkang dipunpangguhaken wonten ing cakupan TCADAB ngalangi kadosta tembung *ngengeti* ingkang *berantonimi* kaliyan *nglali*, data (19) ngandhap menika.

(19) *Bengi iki isun ngengeti, ngengeti riko hang wes ngelali, sun pageri lan sun rumati, dung wes mekar riko ngelali.* (DL:5.Ng.16)

Data (19) menika kapundhut saking tembang ingkang irah irahanipun Nglali (Ng). tembung

‘ngengeti’ lan ‘nglali’ minangka satuan lingual ingkang berantonim ing paragraf menika. Wontenipun kohesi leksikal antonimi menika ndadosaken kekohesifan paragraf. Fungsi wontenipun kohesi leksikal antonimi ing data (19) inggih menika nyethakaken gegayutan makna kosok wangsulipun ukara setunggal lan sanesipun ing satunggaling paragraf kangge nedahaken kekohesifan makna wacana kanthi semantis. Anggenipun ngginakaken *satuan lingual* ingkang minangka kosok wangsulipun ugi saged kangge nyethakaken wosing tembang utawi andharan kanthi ngambali *satuan lingual* ngginakaken teges kosok wangsulipun, inggih menika antawisipun tembung ‘ngengeti’ saha ‘nglali’. Awit saking menika, wontenipun antonimi ing paragraf kasebat nedahaken bilih ukara setunggal lan sanesipun ing data (19) wonten gandheng cenengipun .

8. Ekuivalensi kanthi Fungsi Nedahaken Sesambetan Kesepadanan

Kohesi leksikal ekuivalensi kanthi fungsi nedahaken sesambetan *kesepadanan* ingkang dipunpanggihaken ing cakepan TCADAB kadosta *reduplikasi* tembung ‘**ngangen-ngangen**’ ingkang *berekuivalensi* kaliyan tembung *diangen* saged dipuntingali ing data (22) ngandhap menika.

(22) *Sing ono maning, bungahe ati. Sing katon maning unyike pipi, sedino dino **ngangen ngangen**, hang diangen nono jluntrunge, hang **diangen** nono jluntrunge.* (DL:9.TW.36)

Ing data (22) menika kapundhut saking tembang kanthi irah-irahan Titip Welas (TW). wontenipun tembung ingkang sepadan inggih menika tembung ‘diangen’ ing ukara (22d) saha (22e) ingkang sepadan kaliyan tembung saderengipun inggih menika ‘ngangen-ngangen’ ing ukara (22c) menika prelu lan ngginakaken satuan lingual ingkang sepadan menika kalebet ekuivalensi. Fungsipun wonten ekuivalensi ing data (22) inggih menika nedahaken sesambetan kesepadanan ing ukara setunggal saha ukara sanesipun ing paragraf amargi wontenipun tembung dwilingga ‘ngangen-ngangen’ ing ukara (22c) saha tembung ‘diangen’ ing ukara (22d) saha (22e) minangka ekuivalensi. Awit saking menika, wontenipun ekuivalensi ing paragraf kasebat nedahaken bilih ukara setunggal lan sanesipun ing data (22) wonten gandheng cenengipun pramila ekuivalensi utawi kesepananan ugi njurung kekohesifan paragraf.

DUDUTAN SAHA PAMRAYOGI

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembaran ngengingi kohesi leksikal ing salebeting cakepan tembang campursari anggitanipun Demy Album The Best. Jinis kohesi leksikal ingkang dipunpanggihaken ing cakepan menika 6 jinis antawisipun (1) repetisi (pengulangan) ingkang kaperang dados kalih inggih menika repetisi wetah saha repetisi saperangan, (2) sinonimi (padan kata), (3) kolokasi (sanding kata), (4) hiponimi (hubungan atas bawah), (5) antonimi (lawan kata), saha (6) ekuivalensi (kesepadanan).

Salajengipun Fungsi kohesi leksikal ingkang wonten ing cakepan TCADAB antawisipun repetisi wetah kangge nedahaken bab ingkang wigatos ing paragraf saha kangge nyethakaken satunggaling bab ing paragraf, repetisi saperangan kangge efisiensi tembung, sinonimi kangge variasi ing teks, kolokasi kangge nuntasaken topik, hiponimi kangge ngraketaken gegayutan panguwaosing tembung saha peranganipun, antonimi kangge nyethakaken gegayutan makna kosok wangsulipun, saha ekuivalensi kangge nedahaken sesambetan kesepadanan.

Adatipun kohesi leksikal ingkang dipunpanggihaken wonten salebeting cakepan TCADAB menika kangge kepaduan makna ingkang badhe dipuntedahaken. Kanthi ngginakaken kohesi leksikal menika pamidhanget saged kanthi gampil anggenipun mangertosi wosing tembang pramila ketingal kepaduan wacana wonten salebeting cakepan TCADAB. Panganggenipun kohesi leksikal wonten salebeting cakepan TCADAB menika ugi variatif. Variatifipun kohesi leksikal wonten salebeting cakepan TCADAB menika gadhah fungsi supados karya sastra ingkang awujud wacana cakepan TCADAB menika gadhah fungsi kebahasaan ingkang cetha saha endah.

Panaliten ngengingi bab kohesi leksikal menika minangka panaliten ingkang gegayutan kaliyan panganggening basa ingkang dipunginakaken kangge sesrawungan ing padintenan mliginipun daerah banyuwangi, amargi basa ing salebeting tembang menika ngginakaken basa osing. Ananging basa menika dipunwujudaken

mawi sarana ingkang arupi satunggaling asil karya sastra inggih menika cakepan tembang. Asiling panaliten saha pirembaganipun ing cakepan Tembang Campursari Anggitanipun Demy Album The Best ngengingi bab kohesi leksikal menika saged dipunginakaken ing pasinaon ingkang gegayutan kaliyan kohesi. Kanthi pasinaon bab kohesi menika saged nambahi seserepan bidang linguistik kangge para mahasiswa ingkang badhe sinau bidang linguistik saha saged dipungladhi kangge damel wacana ingkang kohesif satemah ndadosaken wacana ingkang sae. Kejawi menika ugi saged dipunginakaken dening guru minangka materi kangge mucal mliginipun ing kaprigelan nyerat kadosta damel karangan.

Kajian bab aspek kohesi mliginipun kohesi leksikal menika wiyar. Kangge panaliti sanesipun, adhedhasar panaliten menika saged kangge dhasar panaliten sanes ingkang langkung cetha amargi asiling panaliten menika taksih winates. Panaliti sanes ingkang badhe nliti babagan kajian wacana mliginipun kohesi menika saged nliti bab-bab sanes kangge njangkepi panaliten menika kadosta wosing perkawis sanes ingkang gegayutan kaliyan kohesi, utawi kohesi kanthi subjek sanesipun wonten ing novel, kalawarti, wonten ing iklan, utawi sapanunggalanipun.

KAPUSTAKAN

- Alkhadiyah, Sabarti, dkk. 1988. *Pembinaan Kemampuan Menulis Bahasa Indonesia*. Jakarta: Erlangga.
- Alwi,Hasandkk.1998.*Tata Bahasa Baku Bahasa Indonesia*.Jakarta:Balai Pustaka.

- _____. 2001. *KBBI*. Pusat Bahasa Departemen Pendidikan Nasional. Jakarta: BR
- Anggoro, Priyo. 2008. "Analisis Kohesi antar kalimat Kolom Tajuk rencana Harian Suara Merdeka". Skripsi. Yogyakarta: FBS UNY
- Aritonang, Buha, dkk. 2009. *Kohesi Leksikal dalam Editorial Surat Kabar Nasional*. Jakarta : Departemen Pendidikan Nasional
- Chaer, Abdul. 1994. *Linguistik Umum*. Jakarta: RinekaCipta.
- Djajasudarma, T. Fatimah 1994. *Wacana (Pemahaman dan Hubungan Antar Unsur)*. Bandung: PT. UNESCO.
- Endraswara, Suwardi. 2009. *Tuntunan Tembang Jawa*. Yogyakarta. Kuntul Press.
- FakultasBahasakan Seni. 2012. *Panduan TugasAkhir*. Yogyakarta: FBSUNY
- Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah. 2012.
- Halliday, M.A.K., dan Ruqaiya Hasan. 1976. *Cohesion In English* . London: Longman
- Indiyastini, Titik. 2009. *Kohesi dan koherensi Paragraf Deskriptif dalam Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Balai Bahasa Yogyakarta.
- Januari, Kukira. 2010. "Kohesi dan Koherensi Wacana dalam Novel Mendhung Kesaput Angin karya A.G. Suharti". Skripsi. Yogyakarta: FBS UNY
- Keraf,Gorys. 2004. *Komposisi*. Ende: NusaIndah.
- Kridalaksana. 1984. *Kamus Linguistik*. Jakarta:Gramedia.
- M. Moeliono, Anton. 1998. *Tata Bahasa Baku : Bahasa Indonesia*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Mulyana.2005. *Kajian Wacana*.Yogyakarta: TiaraWacana.
- Noorochmah, Neng. 2009."Analisis Bentuk dan Lirik Lagu Anak Indonesia Era 1980 sampai 2008". Skripsi. Yogyakarta: FBS UNY
- Poerwadharminta, W.J.S. 1937. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J.B. Wolters Groningen.
- Rani,dkk. 2006. *Analisis Wacana Sebuah Kajian Bahasa dalam Pemakaiannya*. Malang: Banyumedia.
- Ramlan, M. 1993. *Paragraf Alur Pikiran dan Kepaduannya dalam Bahasa. Indonesia*. Yogyakarta:Andi Offset.
- Sasangka, Sry Satriya Tjatur Wisnu. 2001. *Paramasastra Gagrak Anyar Basa Jawa*. Jakarta:Yayasan Paramalingua.
- Setiyanto, Aryo Bimo. 2007. *Parama Sastra Basa Jawa*. Yogyakarta: Panji Pustaka
- Setiyono,Edi.2007.*Kohesi dan Koherensi dalam Wacana Dialog Bahasa Jawa*. Yogyakarta:Balai BahasaYogyakarta.
- Subroto, Edi.1992. *Pengantar Metoda Penelitian Linguisti Struktural*. Surakarta: Sebelas Maret University Press.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik*. Yogyakarta : Gadjah Mada University Press.
- Sudaryat,Yayat. 2008. *Makna dalam Wacana*.Yogyakarta:YramaWidya.
- Suladidkk.2000.*Kohesi dalam Media Cetak Bahasa Indonesia*.Jakarta:Pusat BahasaDepdiknas.
- Sumadi,dkk.1995. *Kohesidan Koherensi dalam Wacana Naratif Bahasa Jawa*. Yogyakarta:Proyek Pembinaan Bahasakan SastraIndonesiadan Daerah.
- Sumarlam. 2003. *Teori dan Praktik Analisis Wacana*. Solo : Pustaka CakraSurakarta.
- Suwarno, Y dkk. 1998. *Wewarah Basa Jawa*. Yogyakarta: S.A. Dhaksinarga.
- Tarigan, HenryGuntur. 1987.*PengajaranWacana*. Bandung: Angkasa.

Tim Penyusun. 2001. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.

Universitas Negeri Yogyakarta. 2011. *Pedoman Penulisan Tugas Akhir*. Yogyakarta: UNY

Tim TAS Jurusan. 2012. *Suplemen Panduan Penulisan Tugas Akhir Skripsi (TAS)*. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah FBS UNY

Wedhawati. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta: Kanisius.